

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
дійсного члена НАПН України А. М. Богуш

про дисертацію С. А. Васильєвої «Тенденції розвитку системи
дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні»
(друга половина ХХ – початок ХХІ століть),

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Традиційно рецензування дослідження кандидатського рівня вимагає від опонента оцінити, по-перше, актуальність вибору теми дисертаційного дослідження; по-друге, визначити ступінь розкриття понятійного апарату дослідження та його адекватну реалізацію в ході експерименту і по-третє, з'ясувати ступінь як наукової новизни теоретичного вкладу у відповідну галузь науки, так і практичну значущість результатів дослідження.

Відтак, щодо першої дефініції. Чим же визначається актуальність педагогічних та історико-педагогічних досліджень кандидатського рівня? Як на мою думку, насамперед його спрямованістю на вирішення найважливіших завдань у розвитку і вихованні особистості, а також відповідністю теми дисертації напрямам модернізації освіти на державному рівні. Вочевидь, неможливо переоцінити значущість як вікового періоду – дошкільного – в житті окремої людини, так і дитинства як соціокультурної категорії в життєдіяльності суспільства. Останнім часом як на міжнародному, так і на державному рівнях відбувається підвищення статусу дитинства в суспільстві, зокрема, комфортного перебування дітей у дитячих закладах освіти. Державні документи про дошкільну освіту і зокрема, БКДО в Україні визначають стратегічний курс на забезпечення життєздатності дитини, що передбачає успішну її адаптацію до функціонування в соціальному середовищі різного типу ДНЗ. Якщо оцінювати рівень актуальності з цих позицій обрану С. А. Васильєвою тему дослідження, то вона є незаперечною.

Чому? Звернімося до теми дослідження. Вона охоплює, принаймні, останніх 65 років освітянського простору України, свідками якою є ще більшість сьогоденного населення України. Зауважу, що період другої половини ХХ та початку ХХІ століть є найбільш бурхливим щодо хвилеподібних змін у царині дошкільної освіти із серйозними перепадами від її розквіту, «процвітання» (60-80 р.р.) до повного руйнування і знищення не тільки «найкращої» у світовому масштабі дошкільної освіти, а й розграбування прекрасних «дитячих палаців» - приміщень ДС (90 роки), потім знову через чергові реформування та модернізацію до нових підйомів, інновацій, що намагаються проторювати шлях до європейської освіти (початок ХХІ ст.). Зазначу, що вже у сформованій темі дослідження, по суті, відзеркалено історію становлення і розвитку української системи дошкільної освіти як наукової категорії саме в цей період, ще не закарбованих у письмових наукових джерелах. Це не може не бути актуальним. Це реалії і факти нашого з вами життя. Можна лише подякувати і автору дисертації, і її науковому керівнику за обрану досить суперечливу тему дослідження. Її можна оцінити як повну відповідність державній політиці щодо дошкільної освіти в Україні.

Дотично другої дефініції, як-от: розкриття понятійного апарата дослідження. Зауважу, що мету, яку поставила перед собою дослідниця, цитую: «обґрунтування еволюційних змін та тенденцій у розвитку системи ДНЗ різних типів В Україні впродовж другої половини ХХ та початку ХХІ ст. крізь призму її сучасного стану та перспектив подальшого розвитку» уточнюють і доповнюють сформульовані автором завдання, в яких передбачено визначення періодів, етапів, передумов, чинників становлення і розвитку різних типів ДНЗ в Україні.

Водночас, як на мій погляд, останнє завдання передбачає «окреслити провідні тенденції та стратегії подальшого розвитку...» і далі за текстом, що не відповідає заявленому в меті, як-от: «перспективи подальшого розвитку». (Стратегія – це спосіб дії, лінія поведінки,

загальна керівна лінія, настанови, спрямовані на досягнення мети; «перспективи – сприятливі умови для майбутньої діяльності, які передбачають розвиток чого-небудь у майбутньому»). Отже, ці терміни мають різне змістове начинення, їх не можна розглядати як синоніми. До того ж, у подальшому тексті дисертації термін «стратегія» вживається тільки у сполученні «перспективні стратегічні тенденції» (с. 197).

Реалізація авторського спроектованого пошуку ораної проблеми відображено в науковій новизні і практичній значущості дослідження. Щодо наукової новизни дослідження, то вона є переконливою і незаперечною, авторка спромоглася визначити передумови, чинники і тенденції в кожному часовому періоді розвитку і становлення системи ДНЗ різних типів в Україні з докладною їх характеристикою та унаочненням у таблицях. Водночас у номінації «подальшого розвитку набули...» і далі за текстом, чомусь Ви обмежились тільки загальною і дошкільною педагогікою, а де ж історія педагогіки?

Після уважного прочитання дисертаційного дослідження С. А. Васильєвої, я, дещо забігаючи вперед, впевнено і водночас із задоволенням констатую, що мета і завдання успішно вирішено, вони відповідають рівню кандидатської дисертації. На разі, незначна репліка в позитиві. Автором зроблено значно більше, ніж передбачено завданнями та науковою новизною. Та, врешті, на початку наукового дослідження всього не передбачиш. Добре, що одержано більше наукових даних, ніж передбачалось, зокрема це стосується і визначення наукових понять, які було задіяно в роботі.

Зауважу, що рецензована дисертація структурована традиційно. Вона складається із двох розділів. У першому розділі «Теоретичні засади розвитку системи ДНЗ різних типів в Україні», зокрема в § 1.1. здійснено ретроспективний огляд проблеми розвитку системи ДНЗ різних типів у хронологічних межах дослідження; висвітлено історіографію дослідження та її складник – історію дошкільної педагогіки. Позиціоновано комплекс

першоджерел та отримано сукупність науково достовірних фактів з досліджуваної проблеми, узагальнено історіографічні джерела, виокремлено історичні й історіографічні факти. Що ж можна віднести до позитивного фонду означеного параграфа? На мою думку, слугує на увагу чітко визначена позиція автора щодо визначення понятійного апарата дослідження із власним адаптаційним їх тлумаченням уже з перших сторінок дисертації. Тут у чіткий логічний ланцюжок вишикувалась низка понять, як-от: «передумова», «наслідок», «обставини», «факти», «чинники», «умови», «дошкільна освіта», «типи ДНЗ», «функції ДНЗ» тощо, які позиціоновано у стислій довідковій формі, без їх докладної характеристики. Досить докладно проаналізовано дослідження вчених у різні історичні періоди.

У позитивному полі акцентую увагу і на змісті § 1.2 «Системний підхід до вивчення...» і далі за текстом, у якому позиціоновано на 12 сторінках (стор. 45-54) методологічне підґрунтя дослідження, що зазвичай є характерним для досліджень докторського рівня. Це без сумніву є схвальним і для дослідниці, і для її наукового керівника. Дисертантка студіює феноменологію понять системного підходу з методологічних позицій у площині започаткованого дослідження, як-от: «система ДНЗ різних типів», їх структура, функції, принципи організації, інтерпретує середовище, в якому функціонує досліджуваний конструкт.

Завершуючи аналіз першого розділу, висловлю й деякі зауваження і пропозиції щодо наукової семантики таких понять, як «фактор», «чинник», «умова», «передумова», «середовище». - В якому сенсі Ви розглядаєте «середовище», - як його маркуєте – це умова, обставина, чинник чи фактор (див. 55)? До речі, фактор і чинник – тотожні за дефінітивним значенням (рос. мовою фактор, українською – чинник).

Другий розділ дисертації маніфестує розвиток системи ДНЗ різних типів в Україні, його тенденції і перспективи в досліджуваний період, що є стрижневим у дослідженні. Дисертанткою визначено й схарактеризовано періоди й етапи розвитку системи ДНЗ різних типів. Слугує на увагу

авторська знахідка щодо розмежування передумов, чинників і тенденцій у хронологічних межах кожного періоду та етапів з їх унаочненням у таблицях.

Відзначу, що вперше в історіографічних дослідженнях загальної системи дошкільної освіти С. А. Васильєва докладно специфікує різні типи ДНЗ для дітей з особливими потребами, що можна розцінювати як один із важливих складників наукової новизни.

Завершується другий розділ, як і має бути в дисертації, виокремленням перспективних тенденцій щодо розвитку типів ДНЗ та актуалізації історичного досвіду на сучасному етапі.

Відтак, мета і завдання започаткованого дослідження повністю реалізовано. З теми дисертації опубліковано 17 наукових праць з достатньо розгалуженою географією публікацій у різних регіонах України і за її кордонами. Автореферат віддзеркалює основний зміст дисертації.

Водночас рецензована дисертація не позбавлена окремих недоліків і граматичних огріхів. Висловимо ще, крім зазначених у тексті, своє дещо інше бачення окремих положень дисертації, які можуть бути дискусійними і які можна сприйняти як побажання.

Перше і основне моє зауваження пов'язане з темою дисертації, в якій марковано хронологічні межі дослідження: друга половина ХХ і початок ХХІ ст., без визначення конкретних років.

Виникає низка запитань уточнювального характеру: з яких саме років започатковується друга половина ХХ ст. та яким роком обмежується ХХІ століття? Щоправда відповідь ми знаходимо у процесі визначення автором періодів і етапів розвитку системи різних типів ДНЗ, а саме: 50 роки ХХ ст. та 2015 рік ХХІ ст.. хоча, на мою думку, друга половина будь-якого століття починається 60-ми роками.

2. Невизначеність конкретних хронологічних меж у назві дисертації призвело до звернення автора до більш ранніх часових меж першої половини ХХ ст., про що йдеться в § 2.1 другого розділу. Автор розглядає документи з 1939, 1943, 1947, 1949 років, називаючи їх передумовами розвитку

досліджуваного конструкту. На мою думку, історіографічне дослідження передбачає чіткого дотримання конкретно визначених часових меж. Бажано було б розкрити передумови, яких було достатньо, на мою думку, в період від 50 до 60 років.

3. Позитивно схвалюючи звернення дослідниці до аналізу програмно-методичного забезпечення в різні періоди, зокрема аналізу БКДО, не можна погодитися з автором з таким її твердженням, цитую: «БКДО (1998 р.) став основою для створення різних типів та видів програм, які визначали зміст роботи різних типів ДНЗ» це, на жаль, не відповідає дійсності. Після прийняття першого варіанта БКДО в Законі України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) було зазначено про єдину Державну, базову програму «Я у світі», яка підлягала значній критиці і була замінена програмою «Впевнений старт».

4. Впродовж попереднього зауваження відзначимо, що в роботі не проаналізовано суттєві зміни щодо нової редакції БКДО, а лише констатується його наявність.

5. Спостерігається певна неточність у характеристиці різних видів тенденцій та їх критеріїв, зокрема не зрозуміло, про які «елементи ДНЗ» йдеться і яке місце в тенденціях посідають «суперечності».

6. Визначаючи перспективи розвитку різних типів ДНЗ у ХХІ столітті не можна було оминати актуальну проблему сучасності передшкільної освіти та в межах яких типів ДНЗ вона повинна здійснюватися.

7. Зазвичай робота не позбавлена граматичних (наявність русизмів), орфографічних, стилістичних огріхів і помилок.

Висловлені зауваження не знижують загальної високої позитивної оцінки роботи, вони носять здебільшого характер побажань та технічного оформлення роботи.

З огляду на висловлене, вважаємо, що дисертаційне дослідження «Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століть)» містить нові науково-обґрунтовані результати історіографічного дослідження системи різних типів

ДНЗ в Україні, які збагатять насамперед історію дошкільної педагогіки та змістовий арсенал фахових дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, його результати будуть затребувані і безпосередньо практичною підготовкою майбутніх вихователів.

Робота є самостійним завершеним дослідженням кандидатського рівня, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, що ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор В. А. Васильєва заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України

